
Antecknat

I takt med tiden och praktiken Reflexioner om etnologiska självpresentationer

I vissa sammanhang, och inte alltid ensam, har jag drömt om en stringent etnologi. Med det menas då en vetenskaplig praktik som är problemorienterad och metodologiskt tydlig. Att den också är teoretiskt förankrad är underförstått i beteckningen vetenskaplig.

Det idealet borde inte vara helt främmande för etnologer. Om inte annat brukar vi ju uppmana de personer vi handleder att inte bara knyta an till tidigare forskning utan att också precisera sina teoretiska utgångspunkter, och vi premierar dem som låter sina valda problematiseringar genomsyra arbetet med det empiriska materialet.

Varför odlar vi då fortfarande en kollektiv självpresentation där detta underkommuniceras, till fördel för visionen om etnologer som aldrig kan bestämma vad de skall ta reda på förrän de har kommit till resans slut? Varför talar vi som om etnologer alltid skriver inledningen och syftet sist, samtidigt som vi försöker lära nykomlingarna att inte göra det?

Detta var några av de frågor

som väcktes hos mig när Billy Ehn introducerade sin och Orvar Löfgrens nya bok på seminarium vid Institutet för folklivsforskning hösten 1995. Ett annat aktualiserat frågekomplex handlade om ambitionen att i skrivandet gestalta människor som individer av kött och blod, som sammansatta och komplexa varelser. Är detta ett fungerande kännetecken på etnologisk forskning i dag, och bör det över huvud taget vara det?

De senare frågorna kunde förtjäna sin egen artikel — liksom för övrigt de första. De artiklarna kan jag inte åstadkomma här och nu. Men ställd inför valet mellan att skriva kort och att inte skriva alls har jag valt att försöka presentera de reflexioner som seminariet väckte, i så koncentrerad form som möjligt.¹

Operationaliserade syften och förutsättningslösa resor

En central aspekt av det ideal jag skisserade inledningsvis är operationalisering. Att operationalisera syftet är att specificera de deluppgifter man skall lösa och de frågeställningar

man skall arbeta med, för att uppnå det mål som syftet anger. Men även den teoretiska förankringen kräver sin operationalisering, i betydelsen prioritering av de idéer som är mest centrala för den egna problematiseringen och analysen, och omvandlingen av dessa idéer till mer empiriskt orienterade frågor och analysredskap.

Sådana specificeringar kräver planering och förarbete. Men detta står inte särskilt högt i kurs i de etnologiska självpresentationerna. Där odlas tvärtom föreställningen om etnologisk forskning som en resa ut i det okända, med minimala möjligheter att staka ut kursen på förhand. Man skall inte avgöra för tidigt vilka frågor man skall arbeta med, och man skall inte bestämma vilken riktning ens egen analys skall ha förrän man känner sitt eget material. De teoretiska förberedelserna föregår inte arbetet med materialet, de blir parallella med detta arbete. Därigenom blir det också möjligt, för att inte säga självklart, att söka analytiska perspektiv längs vägen och ändra infallsvinklar under arbetets gång.

Dessa praktikrekommendationer svarar, förmodligen, mot ett ideal om förutsättningslöshet. Med förutsättningslöshet menas då att vara maximalt öppen för den verklighet man skall undersöka, på dess egna premisser. Har man den ambitionen kan det ligga nära till hands att sky preciserade problem- och frågeställningar, med motiveringen att de begränsar forskarens synfält och berövar materialet dess inneboende rikedom.

Men detta resonemang innebär också, mer eller mindre underförstått, att man tar för givet att frågeställningarna alltid är i otakt med empirin, eller med andra ord att de inte kan vara impregnerade av en relevant förförståelse. Och det innebär också att man inte tilltror den enskilde forskaren en förmåga att både följa de planerade spåren och vara öppen för oförutsedda intryck.

De farhågorna tror jag är obefogade. Man borde kunna tilltro etnologer en större förmåga att förbereda sina angreppssätt utan att därmed göra våld på empirin. Problem, frågor och analysredskap är ju inga spegelbilder av svaren. De skall åtminstone inte vara det; om de är det kan det bero på att de är felkonstruerade, och det är vi själva som konstruerar dem. Kanske är detta ett led vi försummar. Kanske borde vi ägna mycket mera tid och kraft åt att konstruera problem och frågor som är fruktbara, i meningen öppna för olika resultat.

I det här sammanhanget är det också värt att reflektera över den empiriska grundvalen

för beskrivningarna av det etnologiska arbetssättet. Påfallande ofta är det doktorsavhandlingar som tjänar som underlag, och som får representera den etnologiska forskningen som helhet. Detta är i och för sig inte märkligt, eftersom så mycket av den totala etnologiska forskningen utförs av just doktorander. Men att forska som doktorand är en speciell verksamhet. Den går ut på att genomföra en egen undersökning parallellt med att man är under utbildning, och utbildningens syfte är att förvandla och omforma ens eget tänkande. Därigenom blir det också underförstått i forskarutbildningens konstruktion att de ursprungliga avhandlingsplanerna måste modifieras under resans gång. Om de tilläts stå sig oberörda genom alla fyra åren, så vore det ju som om läsning och seminariediskussioner hade gått doktoranden spårlöst förbi.

Lägger man till detta att etnologin befinner sig i ett mångsidigt och skiftande teoretiskt landskap, så ger det sig självt att den doktorand som vill demonstrera sin kapacitet och vilja att hålla sig orienterad kan hamna i en korseld av snabbt växlande impulser. Detta bäddar för den sortens avhandlingar som man ofta håller fram som typiska, med flera lager av teoretiska referenser som spår av seminariediskussioner under årens lopp. Men lika gärna som man presenterar sådana avhandlingar som representativa för en specifik etnologisk arbetsprocess, skulle man kunna hålla fram dem som

produkter av bestämda omständigheter i 1980- och 1990-talens etnologiska forskarutbildning. Om dessa omständigheter är önskvärda eller ej är en fråga för separat diskussion.

Vilka konsekvenser får då de ovannämnda operationaliseringarna för insamling, bearbetning och skrivande? De styr; de för till en sällning och prioritering, på alla plan. De påverkar urvalet av material, och inom detta material koncentrationen på vissa data framför andra. De håller analysen inom bestämda ramar, och de formar uppläggningsen av den slutliga framställningen i skrift. De uppmanar till att bryta upp, kombinera om, lyfta fram och tona ner, i enlighet med de prioriteringar som ligger i undersökningens syfte.

Så tillvida gör detta arbetssätt naturligtvis våld på empirin. Det filtrerar den studerade verkligheten genom problematiseringarnas raster, vilket inte är förenligt med att återge den sådan den normalt brukar te sig — eller så som den kunde appellera till läsarna utifrån andra principer. En sådan princip är att försöka gestalta människor som individer, det vill säga det andra idealet som jag grubblade över i samband med seminariediskussionen.

Om kött och blod och närhet

En central komponent av vår självbild som etnologer är uppfattningen att vi studerar människor. Närmare bestämt har det hetat att vi studerar "vanliga människor", i kontrast till eliter av olika slag, och att vårt "inifrånperspektiv" gör det

möjligt för oss att närma oss dessa människor på deras egna premisser, och förstå hur de själva uppfattar den värld de lever i. Därifrån är steget inte långt till att vi också har kunnat framstå som språkrör, med uppgift att ge människor röst i en annan offentlighet än den de själva kan agera i. På senare tid har fokus förskjutits i det här sammanhanget — eller vidgats. I dagens — eller gårdagens? — etnologi finns en större beredskap än tidigare att sätta individer i centrum i våra texter, och det finns också en ambition att skildra dem ur flera aspekter, som sammansatta, komplexa varelser av kött och blod.

Men samtidigt har vi problem med inifrånperspektivet, och med vår självpåtaga roll som sympatiskt inställda uttolkare. Rollen som inkännande och respektfullt språkrör fungerar bra så länge vi studerar människor vi sympatiserar med, och vill göra oss till redskap för. Men under 1990-talet har det också höjts många röster om den inlevelsefulla och solidariska etnologins begränsningar — eller, om man så vill, om svårhanterliga element i den verklighet vi borde vara beredda att studera. Människor säger och gör saker som vi varken vill förstå eller föra ut. Hur tacklar vi detta, utan att begränsas i vad som efterhand har fått beteckningen en trevligiserad etnologi? Detta är naturligtvis ett gigantproblem, som det skulle vara förmätet att antyda en lösning på. Vad jag vill peka på är därför bara ett par möjliga steg att ta.

Det första måste vara att

överge inifrånperspektivet som en målsättning för slutresultaten. Det har många av oss redan gjort, med högst varierande teoretiska utgångspunkter och förebilder. I detta ligger då att acceptera att man bryter upp och delar in och systematiserar efter egna problem och principer, och inte har som huvudsyfte att återskapa andras världar. Det behöver inte betyda att man gör avkall på strävan att förstå människor på deras egna premisser — den förståelsen kan fortfarande vara ett led i arbetet, även om den inte är den förväntade slutprodukten av forskningen. Men frågan är om det kan kombineras med en bibehållen strävan att levandegöra människor som individer. Jag tvivlar. Åtminstone är närhet och levandegörande inte oundgängliga ideal i detta sammanhang.

Än bättre vore det om vi kunde göra upp med föreställningen att vi studerar människor. Vi studerar ju inte människor, vi studerar fenomen som skapas av människor — och själva detta skapande. Det kan vara enskilt eller samfällt, avsiktligt eller oavsiktligt, nydande eller reproducerande. Skapande måste i detta sammanhang uppfattas som en fullkomligt neutral term. Den är inte i grunden positivt laddad; den behöver till exempel inte ha övertoner av kreativitet och meningsfullhet. Och de världar som människor åstadkommer med sina aktiviteter kan vara destruktiva och meningslösa likaväl som motsatsen — och alla varianter däremellan.

Att fokusera de världar eller

företeelser som skapas av människor, snarare än människorna själva, befriar oss naturligtvis inte från svårigheter eller moraliska dilemman. Vi kommer fortfarande, åtminstone i en viss utsträckning, att vara beroende av samarbete med levande människor, vare sig vi kallar dem informanter eller samtalspartners eller medarbetare. Och vi kommer fortfarande att hantera vad somliga skulle kalla känsliga data, eller information som vi inte riktigt vet hur vi skall kunna använda hur gärna vi än ville. Vi kommer aldrig undan tacksamhetskulden och känslan av att exploatera andra. Men det är inte säkert att individfokusering och strävan efter närhet är det bästa sättet att hantera detta — vare sig för forskaren eller de andra.

Är det fortfarande etnologi?

Det finns vissa samband mellan de två frågekomplex som jag har berört här. Ambitionen att låta människor, eller individer, stå i centrum i de etnologiska texterna är förvisso ett eget ideal. Men det fungerar utmärkt väl tillsammans med idealet att närma sig fältet med en hög grad av förutsättningslöshet. Därigenom kan det också fungera som en legitimering av de praktiker som denna förutsättningslöshet inspirerar till. Eller med andra ord: om man försöker argumentera för en mer problemfokuserad etnologi, så kan man mötas av motargument baserade på ett annat ideal om etnologins väsen, nämligen att det är vår uppgift som etnologer att

skildra människor — eller individer — på ett inlevelsefullt sätt.

Så skulle det inte behöva vara. Man borde kunna säga att vårt studiefält är de komplexa världar som människor skapar, eller delar av dessa världar, men att de frågor vi ställer om dessa världar och de framställningar vi åstadkommer kan operera på många olika premisser. Bland dessa premisser finns också det intellektuella gåtlösandets.

Detta innebär naturligtvis inte att det finns en enda typ av problemställningar som vi skall arbeta med, eller att man kan avgränsa bestämda metoder som är mer etnologiska än andra. Det vilar inte heller något specifikt etnologiskt över de ideal som jag skisserade inledningsvis. Snarare kännetecknar de det vetenskapliga projektet som sådant — vilket

inte hindrar att etnologer kan skriva under på dem och hävda dem i egen verksamhet.

Men diskussioner om huruvida problem, metoder och teorier är etnologiska eller ej är över huvud taget föga givande. På den punkten är jag överens med kollegan Schoug, i hans avvisande av gränsmarkeringarnas tomma retorik (1996). Skall man klara sig utan den sortens gränsmarkeringar, så måste man föra diskussionerna om den vetenskapliga praktiken på en mer substantiell nivå — till exempel på en nivå där teorier, problem och arbetsmetoder kan specificeras och granskas i sak.

Barbro Blehr

Not

¹ Boken det var fråga om heter *Var-dagslivets etnologi* (1996). Jag vill gärna

tacka Billy Ehn både för inspirationen som hans seminariepresentation gav och för att han uttryckligen inbjöd till vidare debatt. Samtidigt vill jag understryka att det jag diskuterar i det följande inte nödvändigtvis är Ehns uppfattning om vad etnologer brukar göra och bör göra. De praktiker och ideal som jag tar utgångspunkt i berördes visserligen i hans seminarieledning. Men jag skulle inte ha reagerat för dem om jag inte hade haft känslan av att ha mött dem oändligt många gånger tidigare, i skrift såväl som i tal. Det är på grundval av den känslan jag hävdar att de är delar av en gängse kollektiv självpresentation. I tillägg vill jag tacka Magnus Öhlander — dock utan att göra honom medansvarig för de resonemang jag för — för att han har varit med och drömt, och för att han utan att tveka använder stringent som ett honnörsord.

Referens

Schoug, Fredrik, 1996. "Manifest mot 'etnologi', 'sociologi' och 'vetenskap'." I: *Kulturella Perspektiv* 1996:1, s. 47—50.

Kulturella identiteter

Vad menas med "(kulturell) identitet"? Hur skapas/formas identiteter? Hur är identiteter kopplade till frågor om makt, nationalism, rasism och sexism? Hur och av vem sker uppdelningen av det sociala rummet i termer av tillhörande och icke tillhörande? Hur och av vem definieras de som är "lika" och de som är "annorlunda"? Vem tillskriver de (o)lika identite-

terna, deras olika egenskaper, som sedan länge i den "västerländska" diskursen uppfattas som en gång för alla givna? Dessa är några av de frågor som har väckts och livligt diskuteras inom det tvärvetenskapliga studiefältet som numera är känt som "Cultural Studies". Under 1980- och 1990-talen har dessa frågor upptagit en stor plats i definitionerna av och diskus-

sionerna kring begreppen *hem*, *identitet* och *kultur*. Det är också dessa tre begrepp som Stefan Jonsson tar upp i sin bok *Andra platser* (1995), vilken i flera avseenden kan betraktas som en fortsättning av de teman som diskuterades i hans förra bok *De Andra* (1993). Redan med den första boken introducerade författaren den svenska läsekretsen för de intressanta de-